

Diplom üliõpilastööde konkursilt

Tartu Ülikooli usuteaduskonna doktorant Tiina Vähi esitas vabariiklikule üliõpilastööde konkursile kaks teadusartiklit, mis on ilmunud 2008. aastal soliidsetes ajaloosalastes teadusväljaannetes. Mõlemad artiklid tuginevad Tiina Vähi doktoriväitekirja „Eesti libahundiuskumused Euroopa rahvaste kultuurikontekstis” peatükkidele ja kujutavad endast sisuliselt terviklikku uurimust, mis keskendub libahundiuskumuse arhailisele, hiliskeskaegsele ja varauusaegsele õiguslikule tõlgitsemisele.

Esimeses artiklis¹ käsitletakse eesti rahvausundi libahundikuju telma arhailise tavaõiguse printsiipide valguses. Vaatluse all on libahundi tõrjemaagia need abinõud, milles võis väljenduda tavaõiguse norm – omakohus. See tähendas, et libahundi teolt tabaja võis teda nuhelda oma heaksarvamise järgi, kuid siiski traditsiooni piires: karistuseks oli avalik häbistamine hurjutamisega, terariistaga vigastamine või hõbekuuliga surmamine. Eesmärgiks oli ka selgitada, kas ja kuidas peegeldavad käsitletavat tõrjevõtet arhailise õiguse tavadid, samuti seda, kuidas suhtuti libahundiks käimise tunnistustesse Eesti nõiaprotsessidel.

Autor järeldeb, et eesti pärimuses väljendub suhteliselt rahulik ja tasakaalustatult iseenesestmõistetav hoiak libahunti. Võimalik, et sellise mentaliteedi kaugemaks usundiliseks taustaks oli libahundi algupäraselt ambivalentne ja märksa positiivsem roll arhailises usundis. XVII sajandiks kristlike elementidega segunenud rahvausundis oli see oma esialgse eheduse kaotanud, kuid heiaastused kunagisest teistsugusest usundilisest tähendusest (libahundi funktsioonist) pakkusid ehk inimeste haigeks või surnuks nõidumises süüdistatutele libahundimotiivi kui päästerõngast eneseõigustuseks ja lootust surmanuhtlusest pääsemiseks. Üks olulisemaid järeldusi ongi tõdemus, et XVII sajandil Eestis toimunud nõiaprotsesside ülekuulamistel tunnistati end pigem libahun-

¹ Tiina Vähi, „Libahundiuskumused arhailise õiguse ja moraali kontekstis (Abstract: The werewolf in Estonian folklore in light of archaic law and morality)” – *Ajalooline Ajakiri/The Estonian Historical Journal*. Teemanumber „Uurimusi Vana-Liivimaa ajaloo/Studies in the History of Medieval Livonia”, 1/2 (123/124) (2008), 101–154.

diks, kui võeti ilma piinamiseta omaks kuradiga lepingu sõlminud ja inimesi kahjustanud nõia identiteet. Rahvatraditsiooni kohaselt peeti libahundiks käimist ekslikult palju väiksemaks kuriteoks kui nõidumist, andmata endale aru, et kohus käsitleb seda sisuliselt samaväärse kuri-teona.

Teises artiklis² pühendub autor laiemalt XVII sajandi nõiaprotsesside uurimisleole viimastel sajanditel, näidates, kuidas on muutunud arusaamad ainst ja meetodist ja kuidas eriti nüüdisaegne usundiantropoloogiline lähenemisviis on avardanud uurimisvaldkonda usundilooliste, teoloogilis-demonoloogiliste ning õigus- ja sotsiaalajalooliste käsitlustena.

Nõiaprotsesside historiograafia sai alguse XIX sajandi esimesel poolel peamiselt baltisakslaste kirjutistes ja oli kantud valgustusaja ideedest. Nõiaprotsesse avalikustati tollal kui inimsusevastaseid kuritegusid ja need mõisteti valgustuse ja humanismi vaimus hukka. XX sajandi esimese poole uurijad pöörasid lisaks humanismiideele suuremat tähelepanu nõiaprotsesside ajaloolise ja religioosse tausta kirjeldamisele. 1930. aastatel alustasid õigusajaloolane L. Leesment, usundiloolane V. Uuspoo ja ajaloolane L. Mark nõiaprotsesside interdistsiplinaarse uurimise. Järgnes 40-aastane ateistlik tühimik, mida alles 1980. aastatel hakkasid täitma ajaloolaste J. Kahki, M. Madari ja M. Salupere sotsiaalajaloolise suunitlusega uurimused. Viimasel kümnendil on folklorist M. Metsvahi keskendunud ühe nõiaprotsessi materjali folkloristlikule ja usundiloolisele analüüsile. Kõne all oleva artikli autor T. Vähi on oluliselt avardanud materjalikäsitlust ja teemaringi, uurides nõiaprotsesse usundiantropoloogilise holistliku terviknähtusena nii folkloorsest, usundiloolisest, demonoloogilisest kui ka õigus- ja sotsiaalajaloolisest vaatenurgast.

Vabariiklik komisjon tunnustas Tiina Vähi uurimust valdkonnas „Ühiskonnateadused ja kultuur” diplomiga, mille minister Tõnis Lukas andis kätte Eesti Vabariigi Teadus- ja Haridusministeeriumis toimunud üliõpilastööde konkursi laureaatide autasustamisaktusel 9. detsembril 2008. aastal.

Tarmo Kulmar

² Tiina Vähi, „Ülevaade eesti nõiaprotsesside uurimise ajaloost (Summary: Overview of the research on the Estonian witch trial)” – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat. Annales Litterarum Societatis Esthonicae*, 2006 (2008), 194–226.